

Folkekirke i kulturen

Av Kristin Gunleiksrud, Generalsekretær i Norske kirkeakademier

Kirkemøtet i Kristiansand, april 2013

Søm kirke: Kjell Nupens bronsekristus henger nesten i løse luften. Skyggen av kroppen hans faller på veggen bak og danner et kors. Jesu kropp er hans kors. Kroppen og korset er ett. Kjell Nupen har åpnet for en stille stund foran korset, der tanken og følelsen får en ny omdreining.

Oslo domkirke, kl 11 søndag før påske for noen år siden. Händels Messias. En prest ved siden av meg hvisker: «Ja, her var det ikke mye forkynnelse.» Han savnet vel den vanlige gudstjenesten som hadde måttet vike plassen. Men jeg måpte, og klarte så vidt å la være å spørre ham om han hadde fått med seg noe av musikken. Eller teksten. Som kom rett fra Bibelen. Om han lukket øret for ordet, fordi han ikke forsto språket.

Firenze: domkirkemuseet. Donatellos Maria Magdalena fra 1400-tallet. Så rått tilhugget at horens fornedrende liv rammer deg som en knyttneve. Hun er så moderne i uttrykket at det er ufattelig at en renessansekunstner har laget henne. Men som hun berører, der hun bærer hele sitt liv på kroppen. Og ved å se henne, forstår jeg hvorfor Jesus måtte komme til menneskene. Hvorfor han særlig måtte komme til de fornedrede. Den gang. Nå.

Det norske teateret. Sluttscenen. Korsfestelsen: Gud går over scenen som Johnny Cash i hvit dress og hvit Stetson og synger Love is a burning thing. Jesus er nedbrutt, knust, ensom og bortkommen. Han er på et galehus hentet fra Gjøkeredet, der søster Ratchet sitter skremmende avbalansert og rasjonell, midt i et menasjeri av håpløshet. Hun gjør klar til henrettelsen med glassklar fornuft og system-lojalitet. Gud kommer slentrende og tar seg tid til en prat med Jesus. Så må han gå. Jesus bønnfaller ham om å bli. Jeg ringer deg, svarer Gud. Jesus roper på ham. Gud snur seg og gjentar: Jeg ringer deg. Og går. Kan Gud si noe verre? Finnes det noe mer forferdelig å høre Gud si? Enn «Jeg ringer deg». Løselig henkastet. Totalt likegyldig. Brutalt og uten nåde. Gud går, og Jesus er alene igjen på Gjøkeredets galehus, sammen med Batesba og Kain og Judas og alle de andre fortapte. Og der, midt i denne totale ensomhet, blir Jesus lagt på et kors av lys på gulvet og spent fast med blå tape, mens søster Ratchet kneler ved siden av ham og setter henrettelsessprøyten. Jesus gir seg hen til denne rungende gudløsheten, denne tomheten, denne Guds likegyldighet. Og der, midt i den totale gudløsheten, dør han. Og der, der skjer oppstandelsen! Jeg satt i teateret og mistet pusten. For der og da forsto jeg hva som skjedde på korset, da forsto jeg kraften i og betydningen av Jesu fornedrelse. Hvorfor han måtte til bunns i seg selv og smerten og ensomheten for å erobre livskraftene. Og jeg tror jeg forsto ørlite mer av dybden i oppstandelsen. Og jeg må nok innrømme at jeg grep meg selv i å tenke det formastelige: Er det altså i Den norske teateret man må gå for å få evangeliet forkynt rent og klart?

Poenget er dette: kunsten er ikke pynt. Kunst i kirkelig sammenheng er ikke det du tar deg råd til når alle nødvendigheter er på plass. Den kristne kunsten har åpenbaringsens mulighet.

Kunsten har i uminnelige tider trengt kirken. Kirken har like lenge trengt kunsten. Men viktigst av alt, vi – menneskene som utgjør kirken – trenger kunsten. Vi trenger rystende og dytptløyende glimt av Gud. Derfor trenger vi Bach og Händel og Donatello og Caravaggio og Kjell Nupen og Håkon Gullvåg og Stein Winge og Johnny Cash og Tom Waits. Vi trenger kunsten åpenbaringskraft, for vi trenger glimt av Gud.

I middelalderen ble den religiøse kunsten i Europa kalt De fattiges bibel. De som ikke var lesekyndige, kunne se og oppleve troens sannheter og Bibelens fortellinger. Og slik er det fortsatt. Der mange faller av det dogmatiske filigransarbeid, der åpenbarer kunsten evangeliet. For oss alle. Vi berøres av ulike uttrykksformer og ulikt musikalsk språk. Men i folkekirken er det mange, mange som på en eller annen måte finner en vei for sin tro i musikken eller bildene eller dansen eller forestillingen eller arkitekturen.

Skal vi forstå folkekirken, må vi aldri slippe tanken at den består av alle de døpte. Dåpens realitet er for så vidt en tanke som er utfordrende nok i seg selv. Men skal vi ta utfordringen fra Grunnlovens § 16 på alvor om at Den norske kirke forbliver Norges folkekirke– og det skal vi – må vi aktivt støtte opp om denne. Der Stålsettutvalget nok har en reduksjonistisk tilnærming til hva religion er – den blir fremstilt som summen av aktivitetene som foregår i et trossamfunn – har Engerutvalget, med sin vekt på kirken som en del av den kulturelle grunnmuren en bredere forståelse av hva kirken er og betyr. At kirken er dem som hører til, fordi Gud har tatt i mot dem i dåpen.

Da Hønefoss kirke brant, sto det raggerbiler med frontruten full av wunderbaum utenfor. Inni satt det unggutter og gråt. De gråt fordi kirken deres ble borte. Den kirken de var døpt og konfirmert i, og der slekta deres hadde hørt til. Kirken som sto på det stede der de hørte til. Til alle tider har kirken markert stedet. Stedet du bor, der du føler tilhørighet. Skal vi forstå folkekirken, må vi forstå hvorfor ungguttene satt i bilene og gråt. Da må vi forstå betydningen av kirkebyggene, rundt på hvert nes (som politikerne sier det). Trine Skei Grande snakker om hva det betyr for henne å være i sin hjembygds kirke, der slekta hennes i tusen år er blitt døpt og konfirmert og begravet. Fredag snakket Trond Bakkevig om steinene i Jerusalem. Om at stein er viktig, som troens sted. Er kirkebyggene bærere av en eksistensiell, en åndelig tilhørighet? Er kirkene et synlig uttrykk for en trosmessig tilhørighet, en tro meislet ut i stein, så å si? Kan vi rett og slett si at bygningen forkynner? At rommet forkynner?

Uranienborg kirke, desember 2011. Forestillingen Guds gjøgler i regi av Den kulturelle skolesekken for førsteklasinger. Tre klasser sto klare i våpenhuset og sorlet steg og steg. Rommet var gjort klart. Langs midtgangen var det satt store, hvite tente lys. Kortrappen var dekket av hvitt stoff og fylt med store, hvite lys. Organisten spilte lavt. Idet dørene gikk opp, og elevene kom inn ble de brått stille. Rommet skapte denne stillheten. Rommet møtte dem og gjorde noe med dem.

Rommet forkynner. Steinene forkynner. Går det an å si at prestenes forkynnelse må leve opp til sitt bygg, til sin stein? Om dere tier, skal steinene tale, heter det. Våger vi å la steinene tale. Og våger vi å tenke at vårt språk og vår direkte forkynnelse må strekke seg for å nå frem og nå inn. At språket i forkynnelsen må – som kunsten – åpne for åpenbaringen. For at ikke språkets hjelpeløshet skal få Ordet til å tie.

Det har vært en statistisk nedgang i gudstjenestetallene på julaften. Men antall mennesker som går på julekonserter har økt. Hvorfor? Møter de Gud gjennom kulturen? Det er en dyp misforståelse at kunst og kultur er motstandsløs pynt, tilpasset mennesker som har mest sansen for kristendom-light. Tvert i mot. Kanskje synger byggene, musikken, bildene om Gud, kanskje skaper de rom for Ordet, der det rasjonelle språket kommer til kort.

Det har i det siste vært snakket en del om den såkalte 22.juli-effekten. Om at den uteble, fordi de høye gudstjenestetallene i tiden rett etter at det forferdeligste skjedde, ikke er like høye i 2012. Ordet 22.juli-effekten får det til å grøsse i meg. Ikke at jeg på noen måte tror at noen betrakter dette som et kirkelig rekrutteringstiltak. Men vi må ikke snakke om gudstjenestetall og 22.juli i sammenheng. Denne forferdelige dagen, da feigheten og ondskapen rammet oss. Da ungdommer ble henrettet fordi de trodde på. Ja, dagene og ukene etterpå ble kirkene fylt opp av sørgende som trengte et rom for sin fortvilelse. Og kirkene og menneskene der var til stede, og skapte dette rommet. Da viste mennesker hva folkekirken er. At den tar i mot oss alle. DA var kirken viktig. DA søkte folk til kirken. Fordi sorgen var for vond til å holde ut, at man måtte gå et sted med den. Og de gikk til kirken. Noen gikk til moskeen og synagogen og humanismens hus. Men de fleste gikk til kirken. Men om vi snakker om effekten som uteble, har vi ikke forstått betydningen av hva som skjedde i dagene etter 22. juli og hvordan kirkens potensiale for å møte mennesker virkelig realisert. Da sorgen holdt på å sprengte oss i filler, da var kirken der. Da skal kirken være der. Det er nok. Det er mye.

Men ikke alle kunne gå i kirken. Ikke alle vil være en del av kirken.

Den kristne enhetskulturen ble brutt med Ole Hallesbys helvetestale. Og når vi skal forstå folkekirkebegrepet må vi aldri la oss friste til å tenke hegemonisk. Ordet folkekirke kan oppleves klamt omfavnende av mange som ikke ønsker å høre til den. At ordet klistrer seg til deg samme hva du tror. Heldigvis er vi i ferd med å riste av oss den grøvste majoritetsblindheten vi har tillat oss å ha litt for lenge. Men folkekirken er ikke det samme som eller forutsetter en enhetskultur. Derimot forutsetter folkekirken en bredde. I liv og i uttrykksformer. Vi kan godt dissekere ordet folkekirke. Vi kan godt flerke bort støvet fra ordet folkekirke. Men § 16 er ingen siste rest av europeisk nasjonsbygging. Det er ikke nasjonens kirke. Ikke statens. Jeg tolker ordet Folkekirke, slik det står i Grunnloven, som et håp og som en oppfordring. En oppfordring til oss som kirkepolitikere om å sikre at folk fortsatt kan høre til kirken. Ikke som en dvask, innholdsløs kirke. Tvert i mot. Skal vi forstå hva folkekirken er, må vi stupe rett inn i evangeliet. Det handler ikke om Folket. Ordet er folk. Folkekirkens utspring er Jesu møte med hvert enkelt menneske. Kvinnen ved brønnen, som hadde hatt mange menn. Kvinnen som var grepet i hor. Den spedalske mannen, som fikk sin urenheter og sitt stigma løftet bort. Kvinnen som hadde hatt blødninger i tolv år. Offiseren i Kapernaum. Den syndefulle kvinnen som kom til Jesus da han var på besøk hos en fariseer og lå til bords der. Hun som gråt på Jesu føtter, vasket de møkkete føttene hans med tårer over livet sitt og tørket dem med håret sitt. Dette var ingen vakker kvinne, med nattsvart flommende hår. Nedbrutt var hun, Maria Magdalena Flere tenner manglet. Håret var pistrete. Kroppen skinnmager og skrinn. Livet og nederlagene og alle mennene som kom til henne i skjul, hadde slitt hennes kropp ned. Med sin kropp møtte horens Jesus. Og Jesus sa til fariseeren, hvis hus de lå og spiste i: «Jeg kom inn i ditt hus; du ga meg ikke vann til føttene mine, men hun fuktet dem med tårer og tørket dem med håret sitt. Du ga meg ikke

noe velkomstkys, men helt fra jeg kom, har hun ikke holdt opp med å kysse føttene mine. Du salvet ikke hodet mitt med olje, men hun smurte føttene mine med den fineste salve. Derfor sier jeg deg: Hennes mange synder er tilgitt, derfor har hun vist stor kjærlighet. Men den som tilgis lite, elsker også lite.» Den som tilgis lite, elsker også lite.

Når Jesus møtte disse menneskene, snudde han den moralske verdensorden på hodet. Møtene provoserte og vakte uro, hos dem som eide troen og moralen. Jesus møtte hvert enkelt menneske med å gi dem nåde. Folkekirken handler om Jesu møte med våre liv. Når vi ikke har noe annet valg enn å konfronteres med vårt eget liv. I disse møtene ble folkekirken til, og i disse møtene ligger vårt oppdrag. For disse møtene skjer fortsatt, mellom Jesus og et menneske. Mellom Gud og folk. Dette er vårt oppdrag. Dette er vår forpliktelse når vi som kirkepolitikere skal meisle ut en ny ordning for kirken. Denne folkekirken skal vi vedta. Kirken skal gi nåde, og dens organisering må springe ut av ønsket om å gi nåden. Vi – Kirkemøtet – er gitt et stort ansvar. Vi skal vedta en organisering av kirken som springer ut av folkekirkens realitet; Jesu møte med folk. Jesus. Folk.

Ordet er kommet inn i verden. Vi svarer. Kunsten svarer. Folk svarer. Ole Paus:

Hvem kommer til meg når andre går bort,
hvem blir igjen?
Hvem våger se bak alt jeg har gjort,
og likevel kalle seg venn?
Hvem orker se meg som den jeg er,
og elske meg som en sønn?

Det begynner å bli et liv dette her, det begynner å ligne en bønn

Hva var løgn, hva var sant?
Hvem kan gi svar?
Jeg ble en tyv, jeg tok det jeg fant,
og gikk før de så hvem jeg var.
Jeg gjemte det jeg stjal,
i hjertets svarteste dypeste brønn.

Det begynner å bli et liv dette her, det begynner å ligne en bønn